

Oikeusministeriölle

Viite: OM 31/41/2017

Pyydettyinä lausuntona työryhmän mietinnöstä ”Lapsenhuoltolain uudistaminen” (47/2017) hovioikeus esittää seuraavan.

1. Yleistä

Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta on tullut voimaan 1.1.1984. Lakia on tämän jälkeen lähinnä täydennetty kansainvälisen normiston edellyttämällä tavalla sekä riitojen sovittelua koskevalla säännöstöllä. Koska yhteiskunta lain säätämisen jälkeen on muuttunut, on lain laajempi tarkastelu ollut perusteltua.

2. Lapsenhuoltolain yleiset säännökset

Lakiehdotuksen 4 §:ssä säädetään huoltajan tehtävistä. Kuka tai ketkä ovat lapsen huoltaja/huoltajia ilmenee kuitenkin vasta myöhemmin lain 2 luvusta. Hovioikeus kiinnittää myös huomiota siihen, että ”huoltaja” käytetään 4 §:ssä yksikössä, vaikka lapsella saattaa olla useampi huoltaja. Pykälän kirjoitustavasta johtuen lukijalle syntyy käsitys siitä, että huoltajalla on yksin oikeus päättää pykälässä luetelluista asioista. Pykälän perusteluista tosin ilmenee, että huoltajien tulisi tehdä päätökset yhdessä, kun lapsella on kaksi tai useampi huoltaja. Tämä seikka tulee nostaa perustelujen tasolta lain tasolle.

Ehdotuksen 5 b §:ssä säädetään huoltajan esteellisyydestä. Ehdotetun sanamuodon mukaan esteellisyys syntyy lapsen ”henkilöä koskevassa asiassa”. Mitä tällä tarkoitetaan ei lähemmin määritellä. Lapsen taloudellisten asioiden osalta perusteluissa kuitenkin viitataan holhoustoimesta annetun lain säännöksiin.

Pykälän perusteluissa mainitaan esimerkkinä esteellisyystilanteesta lähestymiskiellon hakeminen lapsen suojaksi. Kun lähivanhempi tällä hetkellä voi hakea lähestymiskieltoa paitsi itselleen samalla myös samassa taloudessa asuville alaikäisille lapsilleen, merkitsee esteellisyyssäännös muutosta nykytilaan. Edunvalvojan määrääminen tulee hidastamaan asian käsittelyä ja myös lisäämään oikeudenkäyntikuluja ja oikeusapukustannuksia. Tämä koskee varsinkin tapauksia, jossa haetaan lapsen suojaksi laajennettua lähestymiskieltoa ja jossa kiellon vaikutuspiiri poikkeaa

lähivanhemmalle myönnetystä.

Kuten mietinnössä todetaan, säännös ei vaikuta lapsen huoltoon ja tapaamisoikeutta koskeviin oikeudenkäynteihin, jossa lapsi ei ole oikeudenkäynnin osapuoli. Lapsen elatusavun määräämistä tai muuttamista koskevissa riita-asioissa lapsi sen sijaan on joko kantaja tai vastaaja. Jos vanhemmilla on yhteishuolto, lähivanhempi ei pykälän sanamuodon mukaan voi edustaa lasta oikeudenkäynnissä. Elatusavun vahvistaminen tai mahdollinen muuttuminen vaikuttaa myös lapsen lähivanhemman taloudelliseen tilanteeseen. Sen vuoksi ei liene aiheutta tulkita ehdotettua pykälää toisin tilanteissa, jossa lähivanhemmalla on yksinhuolto.

Esteellisyysäännös saattaa johtaa siihen, että oikeudenkäynnin jälkeen aiheettomiksi todettuja elatusavun korottamiskanteita nostetaan vähemmän ja korotuskysymykset ohjautuvat sosiaaliviranomaisten käsittelyyn. Toisaalta esteellisyysäännös johtanee kuitenkin myös siihen, että asian käsittely hidastuu ja oikeusapukustannukset kohoavat.

3. Huoltajat ja tapaamisoikeus

Hovioikeus pitää mietintöä vuoroasumisen osalta kannatettavana. Hovioikeuden käsityksen mukaan vuoroasuminen on vuosien mittaan yleistynyt. Ehdotetun 7 b §:n 2 momentin ja 9 a §:n 2 momentin mukaan, lapsella tulee kuitenkin olla yksi virallinen asuinpaikka. On kuitenkin huomattava, että vuoroasumismallissa lapsi tosiasiallisesti asuu molempien vanhempien luona. Nyt valittu ratkaisu antaa jo käytössä olevalle laajalle tapaamisoikeusmallille siten vain uuden muodon. Työryhmän olisi sen sijaan tullut lähemmin pohtia, mitä muutoksia muualle lainsäädäntöön tarvitaan, kun siirrytään vuoroasumismalliin. Ehdotus jää tältä osin puolittiehen.

Lapsen asumista koskevissa asioissa riitaa on tällä hetkellä siitä, kumpi vanhempi laajan tapaamisoikeuden mallissa on lähivanhempi. Vastaisuudessa riitakysymykseksi saattaa sen sijaan tulla kysymys siitä, kumman vanhemman luona lapsella on virallinen asuinpaikka. Nyt käytössä olevassa mallissa lähivanhemman roolilla on merkitystä esimerkiksi sen suhteen, kummalle vanhemmista maksetaan lapsilisä. Tästä yksityiskohdasta on käytännössä aiheutunut riitoja, joita on jouduttu puimaan tuomioistuimissa. Jotta näistä ja vastaavanlaisista riidoista välttyttäisiin tulevaisuudessa, olisi jaetun asumismallin seurauksia esimerkiksi sosiaalilainsäädännön osalta tullut laajemmin selvittää ja esittää lainsäädäntöön tarvittavat muutokset.

Ehdotuksen 8 §:n 3 momentissa käsitellään lapsen kuulemistä. Hovioikeus pitää myönteisenä, että lapsen mielipiteen selvittämiseen on kiinnitetty mietinnössä erityistä huomiota. Ehdotettu 8 §:n 3 momentin toinen virke on kuitenkin kirjoitettu muotoon, joka antaa lukijalle käsityksen siitä, että lapsen henkilökohtainen kuuleminen lastenvalvojan toimesta olisi pääsääntö. Perusteluissa kuitenkin todetaan, että lapsen mielipiteen selvittäminen ensisijaisesti kuuluu lapsen vanhemmille. Hovioikeus pitää tämän vuoksi parempana muotoilua ”Jos lapsi tähän suostuu ja tämä on tarpeen lapsen toivomusten ja mielipiteen selvittämiseksi, lastenvalvojan tai henkilökohtaisesti”.

Hovioikeus haluaa kiinnittää huomiota siihen, että ehdotetun 9 b §:n 3 momentissa mainittu passin luovutusvelvollisuus on ehdotettu koskemaan vain valvottuja tapaamisia. Passin luovuttamisvelvollisuudella voi kuitenkin olla suurempi merkitys asioissa, joissa tapaaminen ei ole määrätty valvottavaksi.

Hovioikeus suhtautuu sinänsä myönteisesti siihen, että lapsella on oikeus tavata myös muita lapselle

läheisiä henkilöitä kuin vanhempiaan. Erillistä määräystä tästä ei kuitenkaan tarvita, jos välit lapsen huoltajan/huoltajien ja tällaisen muun lapselle läheisen henkilön välillä ovat kunnossa. Jos näin ei ole, ehdotettu järjestelmä tuo tuomioistuimiin uusia, esimerkiksi lapsen isovanhempien ja lapsen lähivanhemman välisiä riitoja, varsinkin jos tällaiselle läheiseksi itseään väittämälle henkilölle annetaan itsenäinen oikeus hakea tapaamisoikeuden vahvistamista ehdotuksen 14 §:n 3 momentissa ehdotetulla tavalla. Hovioikeus lausuu tarkemmin viimeksi mainitusta seikasta 14 §:n yhteydessä.

Ehdotetusta 9 d §:n sanamuodosta ei käy ilmi sitä perusteluissa mainittua seikkaa, että väliaikaismääräyksessä ei voisi asettaa uhkasakkoa.

Hovioikeus pitää kannatettavana, että vahvistetun sopimuksen ja tuomioistuimen antaman päätöksen muuttamista koskevia edellytyksiä tiukennetaan. Hovioikeus suhtautuu kuitenkin epäillen siihen, että muutoksella olisi vaikutusta kärjäoikeuksissa vireille pantujen hakemusten määrään.

4. Oikeudenkäynti

Hovioikeus suhtautuu varauksellisesti siihen, että ehdotetun 9 c §:ssä tarkoitetulle läheiseksi itse väittävälle henkilölle annetaan itsenäinen oikeus tapaamisoikeutta koskevan hakemuksen vireille panemiseksi. Hovioikeus esittää harkittavaksi, että vain sosiaaliviranomaiset voisivat jättää tällaisen hakemuksen kärjäoikeuteen. Tämä antaisi ehdotusta paremmat mahdollisuudet suunnata tuomioistuinten rajalliset resurssit aiheellisten hakemusten käsittelyyn.

Lapsen edun mukaista voi perustellusti olla, että lapselle vahvistetaan oikeus tavata esimerkiksi sellaista henkilöä, jonka kanssa hän yhteisessä kodissa on viettänyt pitkään lapsuuttaan, vaikka henkilö ei ole hänen biologinen vanhempansa. Tällainen hakija voi kuitenkin helposti jo hakemuksessaan esittää selvitystä käsitykselleen läheisasemasta, ja sen vuoksi hakemusedellytykseksi ei tulisi asettaa pelkkä väite läheisasemasta.

Esitys toisi tuomioistuimiin aivan uuden riita-tyyppiin, jossa oikeutta tullaan käymään paitsi vanhempien välillä myös esimerkiksi etävanhemman vanhempien ja lähivanhemman välillä. Riitakysymyksenä olisi tosin lapsen oikeus yhteydenpitoon, mutta lapsen oikeus saattaa tällaisessa prosessiasetelmassa jäädä sivuosaan.

Työryhmä ei myöskään ole pohtinut viimeksi mainitun prosessiasetelman vaikutusta esimerkiksi oikeudenkäyntikuluvastuun jakautumisen kannalta. Kysymyksessä on hakemusasia, jossa asianosaiset lähtökohtaisesti itse vastaavat oikeudenkäyntikuluistaan. Tässä yhteydessä olisi tarkemmin pitänyt pohtia, minkälaisissa tilanteissa on perusteltua katsoa, että oikeudenkäyntikulujen korvaamiselle on erityisiä syitä.

Hovioikeus pitää myönteisenä, että työryhmä on ehdotetussa 14 a §:ssä pyrkinyt laajentamaan kärjäoikeuksien mahdollisuuksia jo kirjallisessa menettelyssä hylätä perusteettomia lapsen huollon ja tapaamisoikeuden muutoshakemuksia. Valittu sanamuoto ”ilmeistä” saattaa kuitenkin olla liian tiukka. Sanamuoto voi jopa johtaa tiukempaan tulkintaan kuin oikeudenkäymiskaaren 5 luvun 6 §:n 2 momentin osalta, jossa käytetty sanamuoto ”selvästi perusteeton” on oikeuskäytännössä antanut säännökselle melko suppean käyttöalan.

Lasten huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevat asiat pyritään jo nyt käsittelemään joutuisasti. Tämä on lähtökohtaisesti myös lapsen edun mukaista. Käytännössä erilaiset tapaamista koskevat kokeilujaksot

oikeudenkäynnin ollessa vireillä ovat kuitenkin osoittautuneet hyödyllisiksi. Kokeilujaksot ovat myöskin edesauttaneet sovinnollisen ratkaisun löytämistä vanhempien kesken, mikä yleensä myös on lapsen edun mukainen ratkaisu. Asian liiallisella kiireellä tapahtuva ratkaiseminen tilanteessa, jossa vanhempien välinen kriisi on syvimmillään, ei siten välttämättä johda lapsen kannalta parhaaseen mahdolliseen ja kestävään ratkaisuun.

Väliaikaismääräyksen käsitteleminen istunnossa kuudessa viikossa ehdotuksen 14 b §:ssä tarkoitetulla tavalla ei muodostane tuomioistuinten osalta ongelmaa. Sen sijaan osapuolten lainopillisten avustajien osalta määräaika saattaa olla ongelmallinen. Hakemuksen tiedoksianto ulkomailla ei myöskään usein onnistu siten, että istunto olisi järjestettävissä kuuden viikon kuluessa.

Ehdotuksen 15 a §:ssä on alle 12-vuotiaan lapsen henkilökohtaisen kuulemisen osalta asetettu edellytykseksi, että lasta voidaan kuulla vain, jos tämä on välttämätöntä. Kynnys on asetettu hyvin korkealle. Kun lapset kehittyvät eri tahdissa, tiukan ikärajan asettaminen on myös ongelmallinen. Jos ikäraja halutaan asettaa, tulisi pykälä muotoilla suositukseksi.

Pykälän 2 momentin mukaan lapsen kuulemista voidaan tallentaa. Kuuleminen on kuitenkin usein aiheellista suorittaa muualla kuin istuntosalissa, jolloin tallentamismahdollisuudet ovat rajalliset. Jos kuuleminen tallennetaan tulisi samalla myös pohtia tallenteen julkisuutta. Tallenteella saattaa olla vaikutuksia lapsen läheissuhteisiin ja tallentamiseen liittyy riski siitä, että tallennetta myöhemmin epäasiallisesti käytetään lapsen syylistämiseen, mikäli oikeudenkäynnin lopputulos ei ole tyydyttänyt jompaakumpaa vanhempaa, isovanhempaa tai muuta läheistä henkilöä. Myös Euroopan neuvoston ministerikomitean suosituksessa CM/Rec(2012)2, section I, para. 8 on kiinnitetty tähän seikkaan huomiota. Hovioikeuden käsityksen mukaan pääsäännöksi tulisiikin asettaa, ettei kuulemista tallenneta, vaan kuulemisen sisältö selostetaan pääpiirteissään oikeudenkäynnin osapuolille.

Lasta kuullaan tällä hetkellä ensisijaisesti sosiaalilautakunnan selvityksen yhteydessä. On melko poikkeuksellista, että selvityksen tekijöitä kuullaan henkilökohtaisesti tuomioistuimen istunnossa. Lainmuutos ei saisi johtaa siihen, että selvityksen tekijöitä kuultaisiin nykyistä enemmän, vaan kynnys selvityksen tekijän kutumisesta henkilökohtaisesti kuultavaksi tulee olla korkea.

Ehdotetun 16 a §:n perustelujen mukaan, selvittäjän saapuminen kuultavaksi kuuluisi selvittäjän virkatoimintaan. Hovioikeuden käsityksen mukaan on kuitenkin kunnia, jossa ainakin osa selvityksistä tehdään ostopalveluina. Selvyyden vuoksi olisi hyvä myös tältä osin todeta, että kustannus kuultavan saapumisesta tuomioistuimeen kuuluu kunnan vastattaviin.

Elatusavun väliaikaismääräyksestä ehdotettu säännös 17 §:n 2 momentissa on kannatettava. Ehdotettu säännös on omiaan selkeyttämään oikeustilaa.

5.-7. Huolto- ja tapaamisriitojen tuomioistuinsovittelu, vieraassa valtiossa annettu päätös ja lapsen palauttaminen ja asetuksenantovaltuus

Tältä osin hovioikeudella ei ole lausuttavaa.

8. Vaikutukset

Huoltajan esteellisyydestä ehdotettu säännöstö tulee jonkin verran hidastamaan asioiden käsittelyä

sekä lisäämään oikeusavusta valtiolle aiheutuvia kustannuksia. Ehdotus lapselle läheisen henkilön oikeudesta tehdä hakemus tapaamisoikeuden vahvistamisesta tuo tuomioistuimiin uuden juttutyypin, joka on omiaan lisäämään lapsen vanhempien oikeudenkäyntikuluja ja ainakin osaksi oikeusavusta valtiolle aiheutuvia kustannuksia.

Lausuntoa on käsitelty hovioikeuden johtoryhmässä 10.11.2017

A handwritten signature in blue ink, consisting of a stylized 'K' and 'N'.

Presidentti

Kenneth Nygård